

ISSN 2411-3425

Інститут професійно-технічної освіти
Національної академії педагогічних наук України

**ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 8

**Київ
2015**

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ САМОСТІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка проблеми. Сучасна професійна освіта є одним із найважливіших чинників формування чітких життєвих і професійних орієнтирів особистості. Розвиток людини є головною метою, ключовим показником прогресу. Реалізація основних завдань професійної освіти з підготовки фахівця конкурентоспроможного на ринку праці, здатного до ефективної роботи на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної і професійної мобільності тісно пов'язана з розвитком творчої самостійності майбутніх фахівців. У сучасних умовах самостійність стає професійно необхідною якістю особистості будь-якого спеціаліста. Виникає суперечність між потребою майбутнього фахівця в розвитку творчої самостійності під час професійного навчання та відсутністю механізму його реалізації. Це дозволяє сформулювати **проблему**, яка полягає в необхідності наукового обґрунтування і практичної реалізації можливостей розвитку творчої самостійності майбутніх фахівців під час професійного навчання.

Представники розумового підходу (Ю. Бабанський, М. Данилов, М. Скаткін) головним в навчальній діяльності вважали рівні розвитку пізнавальних процесів (сприймання, уяву, мислення). Сутність розвиваючої функції навчання і умови її результативності в процесі навчання досліджували: В. Давидов, З. Калмикова, Є. Кабанова-Меллер, І. Лернер, Н. Менчинська та ін. У низці фундаментальних педагогічних досліджень (Г. Бал, В. Володько, В. Рибалко, В. Серіков, І. Якиманська) обґрунтовувалась цілісна концепція особистісно-орієнтованого навчання, згідно з якою навчання спрямовується на розвиток особистості учня як суб'єкта пізнання. Питання розвитку самостійності досліджували О. Дубасенюк, Л. Клименко, В. Лозова, М. Лубенець, Л. Онучак. Для виявлення психологічних механізмів розвитку важливими є роботи, що розглядають людину як суб'єкт діяльності (Б. Ананьев, О. Леонтьев, О. Петровський, К. Платонов, С. Рубінштейн та ін.) та дослідження особливостей навчальної діяльності студентів, орієнтованої на їх саморозвиток (В. Андреев, П. Підкасистий, В. Сластенін та ін.).

Разом з тим, проведений нами **аналіз попередніх досліджень** показує, що більшість педагогічних досліджень звертаються до вивчення окремих аспектів розвитку майбутнього фахівця у процесі навчання. При цьому розвиваюча функція залишається супутньою, а можливості підвищення рівня творчої самостійності майбутнього фахівця у процесі професійного навчання мало дослідженими.

Мета даної статті: дослідити зміст творчої самостійності майбутніх фахівців та особливості розвитку самостійності у процесі професійного навчання. Особливо важливим практичним завданням є забезпечення розвитку творчих якостей під час самостійної роботи.

Виклад основного матеріалу. На основі взаємодії суб'єкта з дійсністю формуються внутрішні, ідеальні дії, які виконуються в розумовому плані і забезпечують людині різнобічний розвиток (П. Гальперін). Розвиваюча функція навчання виявляється в процесі навчання в позитивних змінах інтелектуальних, особових, поведінкових і діяльнісних характеристик учня. Тому розвиваючою метою професійного навчання є розвиток професійно важливих якостей майбутнього фахівця (професійної мови, мислення, здібностей, сенсорної, рухової, емоційно-вольової сфер), а одним із розвиваючих завдань є підвищення творчого потенціалу майбутніх фахівців. У процесі професійного навчання розвиваються професійно важливі якості особистості, здібності, творчість, уява,

креативність та самостійність. Розглянемо сутність розвитку самостійності майбутнього фахівця у процесі професійного навчання.

Вираження самостійності – вчинки, дії, висловлювання, оцінка особистості стосовно оточення та самої себе. Тобто самостійність – це не риса волі або характеру, здібностей або мислення, а більш складна, інтегративна особистісна риса. Самостійність є необхідною умовою ефективності будь-якої діяльності: навчальної, виробничої, громадської, розумової, пізнавальної тощо. Вищому рівневі розвитку самостійності майбутнього фахівця властиві продуктивний творчий характер діяльності, рішення, вчинків, професійних знань та умінь. Самостійність співвідноситься зі саморозвитком, самореалізацією, самовизначенням майбутнього фахівця.

Професійне самовизначення – процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності. Воно полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з вимогами професії до спеціаліста [2, с. 275]. Професійне самовизначення не закінчується вибором спеціальності та вступом до навчального закладу і передбачає подальший розвиток професійних інтересів майбутніх фахівців. Зацікавленість у наслідках виробництва, ефективній праці, професійній кар'єрі активізується під час навчання у професійному закладі освіти.

Професійний саморозвиток майбутнього фахівця передбачає розвиток мотивів і потреб у самовдосконаленні, дозволяє оцінювати дії, вчинки, поведінку, робити вибір, приймати рішення. Це регулярна й оперативна діагностика, що входить в систему зворотнього зв'язку в процесі розвитку індивідуальності. Серед значущих показників саморозвитку майбутнього фахівця виділяють їх активну, творчу позицію, здатність до самомотивації, самоорганізації та самоконтролю [5, с. 10]. Саморозвиток розглядається з позицій цілеспрямованого самовдосконалення, самопроєктування [4, с. 131].

Самореалізація майбутнього фахівця визначається його активністю щодо внутрішнього спонукання, без зовнішнього примушення, з відносною незалежністю, яка здійснюється саме в професійній діяльності. Активність – здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе. Активність проявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні. Розрізняють такі види активності: репродуктивно-відображальну (засвоєння через досвід іншого); пошуково-виконавську (прийняття задачі та самостійний пошук засобів її виконання); творчу, що припускає власну постановку задачі, вибір нових, нешаблонних, оригінальних шляхів її рішення [2]. Творча активність – найбільш високий рівень активності, для якого характерні новизна, оригінальність, відсторонення, відхід від шаблону, ламання традицій, несподіванка.

Тут зміни особистості відбуваються особливо інтенсивно, оскільки професійна діяльність акумулює основну активність суб'єкта. Значні можливості закладені в професійній діяльності для розвитку професійно значущих якостей. Встановлено, що протягом усього професійного шляху людини вони схильні динамічно розвиватися.

Проаналізуємо особливості творчої діяльності та творчої компетентності. Крім знань, умінь і навичок, в структуру компетенції Е. Зеєр включає мотиваційну сферу, вважаючи важливим компонентом компетентності досвід – інтеграцію в єдине ціле засвоєних людиною окремих дій, способів і прийомів рішення задач. Оскільки реалізація компетенцій відбувається в процесі виконання різноманітних видів діяльності для вирішення теоретичних і практичних завдань, то в структуру компетентності входять також професійно важливі якості особистості, які забезпечують повноцінну реалізацію професійної діяльності фахівця. Професійна творча компетентність є якісною характеристикою рівня підготовленості фахівця до діяльності, показником його професіоналізму. Ця інтегративна характеристика особистості об'єднує три основні компоненти: мотиваційний, який передбачає професійні інтереси та творчу спрямованість (мотиви професійної творчості, мотив досягнення, мотив творчого саморозвитку);

когнітивний, який передбачає продуктивні професійні знання та професійні здібності; діяльнісний, який передбачає розвиток проєктувальних, дослідницьких, організаційних умінь і професійно важливих творчих якостей, сукупність яких забезпечує повноцінну реалізацію професійно-творчої діяльності майбутнього фахівця.

Творча діяльність розглядається як цілісний процес, орієнтований на збагачення особистого, трудового і соціального досвіду учня, що включає в себе сукупність дій з вирішення проблемних ситуацій в трудовій практиці. Ця діяльність припускає послідовну реалізацію функцій, перенесення знань і умінь в нову ситуацію, бачення структури об'єкту праці і його новизни, самостійне комбінування відомих способів трудової діяльності в новий, знаходження різних способів рішення проблеми і альтернативних доказів, побудова принципово нового способу вирішення технічної проблеми. Показниками розвитку творчої діяльності є ступінь; рівень самостійності; використання нових засобів діяльності тощо [1, с. 280]. Становлення і розвиток творчої діяльності майбутніх фахівців передбачає самопізнання, творчу самореалізацію, самоврядування, самовдосконалення і творчий саморозвиток особистості.

Спираючись на вищенаведені поняття, ми визначаємо творчу самостійність майбутніх фахівців як цілеспрямовану, керовану самим студентом навчальну діяльність, що характеризується якістю творчого мислення, наявністю сформованих професійних знань та умінь, прагненням і мотивацією творчої професійної діяльності. Але самостійність далеко не завжди стає стійкою характеристикою поведінки, діяльності. Творча самостійність виявляється в результатах діяльності, в характері ставлення до довкілля і в спрямованості поведінки. На всіх етапах навчання відбувається творчий саморозвиток майбутнього фахівця, що дозволяє йому самореалізуватися в професії. Творча самостійність є складовою професіоналізму.

Вищий, творчий рівень розвитку самостійності полягає в потребі постійно ставити перед собою нові цілі та завдання, спрямовані на вихід за межі заданого, на пошук і відкриття нових закономірностей та способів розв'язання. Творчість починається там, де здійснюється самостійний пошук принципів, способів поведінки і дій. Творчість набуває розвитку на основі самостійності особистості і є вищим ступенем її розвитку.

Особистісно-орієнтоване навчання розглядається як альтернатива традиційному когнітивно-орієнтованому і трактується як особливий тип освіти, при якому створюються оптимальні умови розвитку у суб'єктів навчального процесу здатності до самоосвіти, самовизначення, самостійності й самореалізації. При традиційній системі самостійна робота спрямована на засвоєння знань, умінь, навичок студентів. Розвиток особистості і її самостійності в кращому разі ставиться як другорядна мета, а здебільшого така мета не ставиться взагалі [6, с. 5]. В умовах особистісно-орієнтованого навчання самостійна робота виступає як основний засіб розвитку творчої самостійності майбутнього фахівця.

У професійній педагогіці зростає увага до проблем самостійної роботи, адже вона сприяє формуванню переконань, навичок праці та самостійного мислення, розвитку пам'яті, наполегливості й організованості студентів та учнів. Самостійна робота дає змогу розвивати здібності та інші індивідуальні можливості особистості. Правильна організація самостійної роботи має важливе значення для забезпечення підготовки майбутніх фахівців, виробляти потребу вчитися самостійно. Роль цього виду навчальної діяльності особливо зростає в даний час, коли перед навчальними закладами поставлена задача формування в студентів потреби до постійної самоосвіти, що припускає здатність до самостійної пізнавальної діяльності.

Рівень розвитку самостійності залежить від умов, у яких розвивається особистість, характеру її стосунків з довкіллям. Система професійної освіти передбачає особистісно-індивідуальний розвиток учнів і студентів, які формують самосвідомість, набувають ціннісні орієнтації, компетентність. Професійне становлення майбутнього фахівця означає вироблення професійних інтересів, соціальних норм, життєвих позицій. На основі цих особистісних якостей формуються цілі й мотиваційні установки професійної діяльності,

тобто розвивається професійне самовизначення людини. Основними завданням навчання є розвиток природних здібностей конкретного індивідуума, формування у нього бажання та вміння вчитися; створення передумов для саморозвитку та самореалізації особистості.

Розвиваюче навчання припускає актуалізацію та розвиток особистісних функцій майбутнього фахівця, таких як мотивуюча, колізійна, суттєво-творча, рефлексивна тощо. Реалізація розвиваючого навчання передбачає: представлення елементів змісту освіти у вигляді особистісно-орієнтованих завдань, які пов'язані з виявленням ціннісно-змістовних компонентів матеріалу; засвоєння змісту в умовах діалогу, що забезпечує суб'єктно-змістовне спілкування, рефлексію, самовираження особистості; імітацію соціально-рольових і просторово-часових умов, які забезпечують реалізацію особистісних функцій в умовах конфліктної ситуації, змагання.

Важливими для результативної реалізації розвиваючої функції професійного навчання є:

- умови, що забезпечують ефективне управління педагогічним процесом: конкретність цілепокладання, діагностичність цілей навчання; здійснення мотиваційного і адаптаційного забезпечення навчальної діяльності; проведення повноцінної діагностики, зворотнього зв'язку і корегувально-регулювальних заходів; організація управління рефлексії діяльністю; застосування ефективних форм контролю результатів навчання;

- умови, пов'язані із здійсненням пізнавальної діяльності майбутніх фахівців: логічно обґрунтована структуризація навчального матеріалу; застосування активних розвиваючих форм навчання (колективних форм організації навчальної діяльності, самостійної роботи); використання розвиваючих методів і засобів навчання; здійснення рівневої диференціації; індивідуальної траєкторії навчання, індивідуального темпу навчання; застосування рейтингової системи оцінки результатів навчання [3, с. 21-35].

Інноваційні технології самостійної роботи повинні сприяти розвиткові студента як особистості, формувати у нього потреби у самоосвіті та самовизначенні у навчальних та життєвих ситуаціях з усвідомленням особистої відповідальності. Знання, уміння і навички у цьому випадку розглядаються не як мета, а як засіб розвитку особистості, яка навчається. Характер навчального процесу відображається у співпраці.

Основними напрямками взаємодії викладача і студента у процесі особисто орієнтованої самостійної роботи є: розвиток професійно важливих якостей особистості (індивідуальний темп і стиль роботи); моделювання майбутньої діяльності (за допомогою використання прийомів ділової гри); орієнтація на професійний саморозвиток. Під час організації самостійної роботи необхідно враховувати, що до її результатів відносяться як рівень знань, вмінь та навичок із предмету, так і стан особистості з її внутрішньою потребою до розвитку самостійності.

Наші дослідження показали, що суб'єктивним результатом самостійної роботи є мотивація регулярної цілеспрямованої роботи з освоєння професії; формування професійного самовизначення; потреба самостійного прийняття рішень; розвиток професійного мислення; формування здатності до самоактуалізації та самокерування. Майбутній фахівець, завершуючи навчання, повинен володіти високим рівнем усвідомлення себе як суб'єкта діяльності, здатного самостійно проявляти творчу активність у сфері своєї майбутньої професії, а також в інших галузях соціального, суспільного життя, прагнути до самоактуалізації, саморозвитку, самовдосконалення в особистісному та професійному відношенні. Суб'єктивні результати навчання проявляються у виконанні дії. Це стосується використання знань на роботі, розв'язання проблем. Виконання означає вкладання знань в активні дії, виробництво, обслуговування, проектування тощо. При цьому явне знання перетворюється на неявне, як результат успішного виконання завдання.

Під час самостійної роботи формуються навички самоконтролю і самооцінки. Можна поєднувати самооцінку, взаємооцінку та пропонувати студентам проектувати свою майбутню оцінку. Ми пропонуємо починати з взаємоперевірки і підводити студентів до

оцінювання своєї роботи відповідно до запропонованого викладачем зразка і критеріїв оцінок. Важливо, щоб оцінка була вмотивованою. Вони мають важливе значення для майбутнього професіонала – це його самостійність, відповідальність, уміння визначити напрямок подальшого розвитку.

На нашу думку, реалізація розвиваючої функції професійної підготовки передбачає перенесення акценту на суб'єктний результат самостійної роботи, зокрема на розвиток творчої самостійності майбутнього фахівця.

Висновки. Таким чином, змістом творчої самостійності майбутніх фахівців є цілеспрямована, керована самим студентом навчальна діяльність, яка має характеристики творчої діяльності (прагнення і мотивація творчої професійної діяльності, творче мислення, творчі уміння тощо) та проявляється у творчих результатах. Розвиток творчої самостійності у процесі професійного навчання пов'язаний з особливостями взаємозв'язку саморозвитку та творчої діяльності, взаємодії викладача і студента у процесі самостійної роботи, діагностики та контролю творчої самостійності майбутніх фахівців.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розробці системи критеріїв оцінювання суб'єктного результату самостійної роботи студентів.

Література:

1. Амосков В. М. Развитие творческой деятельности учащихся при изучении технологии в профильной школе / В. М. Амосков // Технологическое образование проблемы и перспективы взаимодействия вуза и школы коллективная: [монография] / отв ред., автор-сост. П. А. Петряков. – Великий Новгород: НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2008. – С. 279-282.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – С. 275.
3. Егоренкова С. В. Вопросы проектирования модульного развивающего обучения / С. В. Егоренкова // Педагогика: семья, школа, общество [монография] / под ред. О. И. Кирикова. – Воронеж, 2005. – С. 21-35.
4. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя: Монография / Е. Н. Пехота // Под общ. ред. И. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 274 с.
5. Решетова З. А. Процесс усвоения как деятельность / З. А. Решетова // Сб. избр. тр. Международной конф. «Современные проблемы дидактики высшей школы». – Донецк: Изд-во Дон. ГУ, 1997. – С. 3-12.
6. Сичова М. І. Організація самостійної роботи студентів педагогічного училища в умовах особистісно орієнтованого навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. І. Сичова. – К., 2000. – 20с.

Визначено зміст творчої самостійності майбутніх фахівців під час професійного навчання; виділено особливості творчої діяльності та творчої компетентності; досліджено взаємозв'язок саморозвитку та творчої діяльності; проаналізовано особливості розвиваючого навчання майбутніх фахівців; обґрунтовано основні напрями взаємодії викладача і студента у процесі особистісно орієнтованої самостійної роботи; охарактеризовано вплив особистісно орієнтованої самостійної роботи на розвиток творчої самостійності майбутніх фахівців.

Ключові слова: самостійність, саморозвиток, творча діяльність, професійний розвиток, самостійна робота, професійна підготовка.

Якимович Т. Д., Цюприк А. Я. Развитие творческой самостоятельности будущих специалистов в процессе профессиональной подготовки.

Определено содержание творческой самостоятельности будущих специалистов во время профессионального обучения; выделены особенности творческой деятельности и

творческой компетентности; исследована взаимосвязь саморазвития и творческой деятельности; проанализированы особенности развивающего обучения будущих специалистов; обоснованы основные направления взаимодействия преподавателя и студента в процессе лично ориентированной самостоятельной работы; охарактеризованы влияние лично ориентированной самостоятельной работы на развитие творческой самостоятельности будущих специалистов.

Ключевые слова: самостоятельность, саморазвитие, творческая деятельность, профессиональное развитие, самостоятельная работа, профессиональная подготовка

Yakymovych T. D., Tsyupryk A. Ya. Development of future specialists creative independence in the process of professional training .

The content of future specialists creative independence during professional training was defined; the peculiarities of creative activities and creative competence were highlighted; the interconnection of self-development and creative activities were examined; the peculiarities of future specialists developing training were analyzed; the main tendencies of teacher-student interaction during the process of personality-centered independent work were grounded; the impact of personality-centered independent work on the development of creative independence of future specialist was described.

Key words: independence, self-development, creative activities, professional development, independent work, professional training.

Рецензент: Козловська І. М., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник